

Ineta KURZEMNIECE
Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Rīga

GUĻŽOGU NOSAUKUMI LATVIEŠU VALODAS IZLOKŠNU LEKSIKĀ

No seniem laikiem līdz pat mūsu dienām cilvēki ir centušies norobežot un aizsargāt kādu piemiņas vietu, apmetni, vēlāk lauku sētu vai savrupmāju. Šim nolūkam Latvijas teritorijā celti daudzi atšķirīgas konstrukcijas žogi, tai skaitā arī guļzogji (skat., piem., etnogrāfu pētījumus par žogu veidiem: Cimermanis; Jaunzems; Krastiņa; Kundziņš).

Pēc arheologu atzinumiem guļzogu taisišanas pirmsākumi datējami ar 1. g.t. p.m.ē. otro pusi (Sedovs 1992: 34). Arheoloģisko izrakumu apraksti liecina, ka Latvijas pilskalnu malās guļzogji bijuši plaši lietoti, piemēram, to paliekas atrastas Ķentes pilskalnā, kas bijis apdzīvots no 5.–9. gs. (Stubavs 1976: 40), Āraišu ezerpīli, kas celta ap 830. g. (Apals 1993: 6), Mežotnes pilskalnā, kas izveidots ap 8., 9. gs. (Sedovs 1992: 105).

Guļzogji ir ierobežojuši arī Latvijas pilsētas. To apliecinā, piemēram, J. K. Broces Rīgas pilsētas zīmējums 1499.g. u. c. (Broce 1992: 19).

Vēlākos laikos saimniecības un lopu ceļu malās guļzogus cēla zemnieki, kuri dzīvoja mežiem bagātās vietās. Guļzogu taisišanā sastopami lielākoties divi paveidi:

1) zemē ap 3 pēdu dzīlumā ierakti 1,5 līdz 2,0 m gari stabi, kam abās pusēs ar cirvīm līdzīgu darba rīku ar platu asmeni iekaltas renes. Stabi rakti apmēram no 3 līdz 7 m attālumā viens no otra. Starp stabiem guleniski likti dažāda resnuma koki, kuru gali tika nostiprināti stabu reñes;

2) stabi pa 2 blakus ierakti zemē, bet guļkoki pie tiem piestiprināti ar klūgām. Lai ietaupītu kokmateriālu, starp guļkokiem likti kluciši.

Guļzogji bija pazīstami visā Latvijas teritorijā, bet pēc etnogrāfu atzinumiem visilgāk saglabājušies Kurzemē, Ziemeļvidzemē un Latgalē. Mūsdienās guļzogji vairs netiek taisīti.

Lai gan guļzogji mūsdienās vairs netiek lietoti, tomēr gan rakstu avotos, gan izlokšņu leksikā nosaukumi ir rodami. Šajā rakstā aplūkota minētā žogu veida nosaukumu daudzveidība Latvijas novados, arī vārdnīcās, pievēršoties galvenokārt nosaukumu semantiskajam un cilmes aspektam.

Literārajā valodā guļzogu apzīmēšanai lietoti vairāki nosaukumi – *guļzuogs*, *guļšēta*, *guļkuoku žuogs* (LLVV 3, 173), *slita* ‘no guļbalķiem veidots žogs’ (LLVV 71, 597), bet kā apvidvārds vārdnīcā iekļauts nosaukums *kritenis* (arī *krītenis*) ‘žogs, kurā šķērskoku gali balstās stabu gropēs’ (LLVV 4, 439).

1. Visvairāk latviešu valodas izloksnēs lietoti tādi guļzogu nosaukumi, kuri raksturo žogu pēc:

- 1) tajā izmantotajām žoga daļām;
- 2) žoga daļu novietojuma veida;

- 3) žoga daļu apstrādes veida;
- 4) senuma;
- 5) darbības, kas raksturīga žogu taisot.

Tie lielākoties ir vārdkopnosaukumi, kuros atkarīgais komponents ir vispāriņāts žoga apzīmējums, (*sēta*, ko lieto Zemgalē, Vidzemē un daļā Latgales izlokšņu, *žuogs*, ko lieto Kurzemes, Zemgales un dažās Vidzemes un Latgales izloksnēs, *sētiņa*, ko lieto sēliskajās izloksnēs un *sētmalis*, kuru kā vispārinātu žogu nosaukumu lieto daļā Latgales izlokšņu).

1.1. Tā izlokšņu leksikā pierakstīti gulžogu nosaukumi, to varianti, kuros ietverta norāde uz balkiem vai resnām kārtīm:

vārdkopnosaukums *balķēnu sēta* reģistrēts Ziemeļvidzemē, piem., Kūdumā – *balķēnu sēt's like leīderiēm un cūkām, tuř jaū vaīga tād's stiprāks. stabiem katrā pusē riēvīna. lika tād's pusbalķēn's iēkšā tomī renē, vaī nu plēsc's vaī apal's* (Apv.).

Vārds *baļķis*, no kura celma ar deminutīva izskanu – ēns atvasināts vārds *balķēns*, lietots ar nozīmi ‘der Balken’ un līdz ar liet. *bálkis*, ig. *pal'k* aizgūts no vlv. *balke* ‘Balken’ (ME I 261; Sehwers 1936: 8; LEV I 105; Lgr 1478).

Vārdkopnosaukums *kritiņu žuogs* ar sufiku *-in-* atkarīgajā komponentā ziņāms vairs tikai no ME II 281 Nīcā, bet ar sufiku *-en-* atkarīgajā komponentā atvasinātais *kriteņu žuogs* reģistrēts izlokšņu vākumos Grobiņā – *bi tādi kritināti žuōgi – rēsni stabi, izjina a tādu platu ēveli tādu riēvu un ta tik tā kritināja iēkšā apalus kuōkus* (Apv.). Ar sufiku *-en-*, iespējams, aizstāts seniskākais *-in-* (Rudzīte 1964: 105).

Variants *kriteņa žuogs* ar vienskaitļa genitīva lietojumu vārdkopnosaukuma atkarīgajā komponentā konstatēts EH I 656 literatūrā.

Vārdi *kritenis*, *kritinis* minētajos nosaukumos lietoti ar nozīmi ‘düne Balken od. dicke Stangen, deren Enden man in die Rinnen zweier Pfosten eines Zaunes von oben hineinfallen lässt’ un atvasināti ar izskanām *-enis*, *-inis* no verba *krist* (liet. *krīsti*) (ME II 281; Lgr 144–5§).

Atsevišķas latviešu valodas izloksnēs sastopami gulžogu nosaukumi, kuros ietverta norāde uz bieziem dēļiem.

Gludus biezus dēļus gulžogiem apaļkoku vietā sāka lietot vēlākos laikos, kad radās iespēja gateros baļķus sazāgēt dēlos.

Vārdkopnosaukums *blanku sēts* reģistrēts apvidvārdu vākumos 1936. g. Svētciemā – *blaījk sēc. stabu sānuos ir ruobi, kuroos saliek blankas, tagad gludus apalus dēlus, agrāk rēsnas apaļas kārtis, kam tad aptēsa tikai galus, kas nāk ruobuos* (Apv.).

Vārds *blānka* lietots ar nozīmi ‘Planke, Bohle’ un ir aizguvums no vlv. *blanke* ‘t.p.’ (ME I 309; Sehwers 1936: 13).

Vārdu savienojums *dēlu sēta* ar nozīmi ‘gulžogs’ pierakstīts vietumis latviešu valodas izloksnēs, piem., Kūdumā – *ziēmel' galā ar dēl' sēt' nuō viēn'a siēn'a līdz*

uôtrai bi nuôdalît^a aîtu bûd^a (Grabis 1991: 67); vārdkopnosalums *dêlu žuogs* zināms no Pļaviņām (A.), bet vārdū savienojums *dêlu sêtmalis* sastopams dažviet Latgalē, piem., Ciblā – *dieļu sâtmals. ap laidaru* (A.).

Vārds *dêlis* ir aizguvums no vlv. *dele* ‘das Brett’ (ME I 462; Sehwers 1936: 26; LEV I 207).

Latviešu valodā ir reģistrēts guļzoga nosaukums, kurā ietverta norāde uz žoga stabiem.

Vārdkopnosalums *stulpenu žuogs* pierakstīts Kārsavā un Gaigalavā (Strods 1991: 49). Tā atkarīgais komponents ar deminutīva izskaņu *-enš* darināts no substantīva *stulps* ‘der Pfoster’ celma un izplatīts Latvijas austrumdaļas izloksnēs, piem., Kalupē – *ka stat'ènč tâisa, to sadzân stùlp'enč i p'i stùlp'enju pìsyti kùorc* (Reķēna 1975: 191) (par izskaņu *-enš* sīkāk skat. Lgr 146§, Rudzīte 1964: 317).

Vārda *stulp^s* cilme ir neskaidra. Sakne *stulp-*, iespējams, atvasināta no saknēm *stelp-* un *stup-*. Vārds sal. ar liet. *stul̄pas*, kr. *cmołny* un latv. *stulbs* (ME III 1104; LEV II 313).

1.2. Latviešu valodas izloksņu leksikā ir izplatīti guļzoga nosaukumi, kuri raksturo žogu pēc tā dalu novietojuma gulus.

Tā bez literārajā valodā lietotajiem nosaukumiem (skat. iepr.) izloksnēs vietumis reģistrēti arī vārdkopnosalumi *gulā sêta*, piem., Kauguros – *gulā sêta* (R.-Dr. 46); *guldēlu sêta*, piem., Jaunpiebalgā (A.).

Vārds *gulu* ‘liegend’ saist. ar verbu *gult* (ME I 678; LEV I 324).

1.3. Dažkārt izloksnēs guļzoga apzīmēšanai lietots nosaukums, kurā ietvarata norāde uz žoga dalu apstrādes veidu.

Vārdkopnosalums *gruopu žuogs* zināms pagaidām tikai no Kursišiem (VMP).

Vārds *gruōpe* lietots ar nozīmi ‘die Hohlkehle, Nute, Rinne, Felze’ un aizgūts no vlv. *gropē* (ME I 671).

1.4. Vietumis izloksņu leksikā reģistrēts guļzoga nosaukums, kurā ietverta norāde uz žoga seniskumu.

Vārdkopnosalums *têvu sêta* pierakstīts apvidvārdu vākumos Valmierā – *zêna gaduos režēju arī guļkuoku sêtu, kuo sauca par têvu sêtu. tâdai vajaga dauž un labi rēsnu kuoku blukus.*

Vārds *têvs* sal. ar liet. *tévas* un ir mantots (ME IV 177).

1.5. Latviešu valodas izloksnēs lietoti tādi guļzoga nosaukumi, kuros ietverta norāde uz darbību, kas raksturīga žogu taisot.

ME IV 289 reģistrēts nosaukums *tvâra* Mēmelē un *tvâre* Mēmelē un Neretā. Mūsdienu izloksņu vākumos rodams variants *tvora* (LVDA).

Vārds *tvâra* ‘ein Zaun aus horizontal liegenden Stangen’ (liet. *tvorâ* ‘Zaun’) ar derivatīvām galotnēm *-a, -e* darināts no verba *tvert* (ME IV 289). Tā kā nosaukums reģistrēts Lietuvas pierobežā, tas varētu būt aizguvums no liet. *tvorâ* ‘Zaun, Hecke, Grenzmauer’, kurš saist. ar ssl. *tvarm* ‘Erzeugnis, Gegenstand, Shopfung’, p. *twarz* ‘Gesicht, Antlitz’ u.c. (Fraenkel 1962: 1155).

ā-celma nosaukums *slita* ar nozīmi ‘guļzogs’ sastopams vairs tikai vārdnīcās – ME III 933–4 Latgalē, Mētrienē un Zasā, bet o-celma nosaukums *slits* – ME III 933 Lubānā, Neretā un VMP materiālos Asūnē. Vārdkopnosaukums *slitu sētiņa* ar nozīmi ‘ein aus liegenden hölzern gemachteter Zaun’ reģistrēts ME III 934 Zasā un uzskatāms par vārda *slita* vai *slits* precizējumu.

Seniskais no verba *sliet* (liet. *šlieti*) skaņu mijā ar izskaņām -*ts*, -*ta* darinātais nosaukums izloksnēs pārnests uz jaunākām žogu formām (ME III 933–4; LEV II 230; Fraenkel 1962: 1006; Lgr 199, 201§; Skardžius 1943: 181–3§).

2. Bez jau minētajiem latviešu izlokšņu leksikā lietoti tādi guļzogu nosaukumi, kas radušies metonīmiska pārnesuma rezultātā, balstoties uz reāliju sakaru. Guļzogu nosaukumos ir izmantota sinekdoha – “..metonīmija, kuras pamatā kvantitatīva rakstura attieksmes starp parādībām” (Paegle, 1980: 11).

2.1. Vairāki guļzogu nosaukumi radušies metonīmiska pārnesuma ‘žoga dala’ → ‘žogs’ rezultātā.

Tā balķa vai resnas kārts nosaukumi *kritenis*, *kritinis* (skat. iepr.) izloksnēs var tikt lietoti arī paša guļzoga apzīmēšanai, piem., ME II 281 vārds *kritenis* lietots arī ar nozīmi ‘Zaun von dünnen Balken od. dicken Stangen, deren Enden man in die Rinner zweier Pfosten von oben hinein fallen lässt’ literatūrā, bet EH I 656 vārds *kritinis* pierakstīts ar tādu pat nozīmi Dunikā (sal. skat. arī LLVV 4, 439 reģistrēto nosaukumu *kritenis*, *kritinis* nozīmi).

Izņemamas žoga kārts nosaukums *vārstulis* izloksnēs var tikt lietots arī guļzoga nosaukšanai, piem., ME IV 509 vārds *vārstulis* reģistrēts ar nozīmi ‘=gulsēta’ Gudeniekos.

Vārds *vārstulis* ar izskaņu -*ulis* ir atvasināts no verba *vārstīt* celma (ME IV 509; Lgr 163§).

2.2. Viens guļzoga nosaukums latviešu valodas izloksnēs radies metonīmiska pārnesuma ‘žogs’ → ‘žoga dala’ rezultātā.

Tā nosaukums *bulverķis* izloksnēs tiek lietots žoga guļkoku apzīmēšanai, piem., etnogrāfiskajos aprakstos par Kurzemi rodams vārdkopnosaukums *bulverķu žuogs* (Jaunzems 1940: 20; Kundziņš 1974: 254), tas reģistrēts arī izlokšņu vākumos Stendē – *bulvērk žuōks* ‘ein aus dicken Holzstangen gemachteter Zaun’, kur *bulvērķs* lietots ar nozīmi ‘dicke Zaunstange’ (Mund. St II 75).

Variants ar vienskaitļa ģenitīva lietojumu nosaukuma *bulverķa žuogs* atkarīgajā komponentā reģistrēts VMP materiālos Laidzē, Strazdē, Spārē, Lubezerē un Lībagos. Dažviet izloksnēs nosaukums var tikt lietots kā vārda *bulverķis* precizējums: sal. latviešu valodā nemotivējams guļzoga nosaukums *bulverķis* ‘Bollwerk’ minēts rakstu avotos kopš 18. gs., piem., St I 31; U I 40; *bulverķis* ‘no gariem resniem kokiem taisīta sēta’ Blīdienē (Etn. III 162). Nosaukums rodams arī tautasdziešmā, kas pierakstīta Rundālē –

Ko mēs, brāļi, darīsim? / Nemsim mēs tās vecas meitas.

Kamērt kāzas turesim, / Tamērt mīli dzīvosim;

Kad jau kāzas pagalam, / Sit pierē, grūd mucā,

Sit pierē, grūd mucā, / Sasit viņas pulverī
Nāks rudenis, vanderzelli / Izpirks viņu mārciņām,
Pavasarā izšaudīs / Pa tiem Rīgas *bulverkiem* (LD II 13017 8. var.).

Gulžoga nosaukumam *bulverķis* izloksnēs konstatēti daudzi varianti, piem., fonētiskais variants *bulveķis* pierakstīts LD II 13017 8. var. no Mežotnes, *bulvergīs* sastopams Zvārdē un Lutriņos (LVDA), bet *bulvēģis* – izlokšņu vākumos Ciecerē (*būlvēģis*: mietam abās pusēs *renes*, tanīs kāršu gali; starp kārtīm *kluciši nepilnu pēdu, lai cūk^as nevār izlīst caūri* LVDA). Variantu bagātība parasti raksturīga aizguvumiem, jo “.. dzirdot runā kādu svešu, mazpazīstamu vārdu, tas ne vienmēr tiek uztverts adekvāti izrunātajam, un līdz ar to iespējami dažādi individuāli pārveidojumi (Kagaine 1993: 12; par to skat. arī Jansone 1998: 75).

Vārds *bulverķis* un tā varianti ir aizgūti no vlv. *bolwerk* ‘Schanz-, Befestigungs-, Festigungswerk’ (Sehwers 1936: 20). Aizgūts no vlv. *bolle* ‘Bohle’ + *rick* ‘lange Stange’ un tātad latviešu valodā nemotivējams ir arī nosaukums *bulđriķis*, kas reģistrēts EH I 250 Dundagā ar nozīmi ‘ein ziemlich hoher, zwischen Gebäuden befindlicher guļžuogs mit grossen Pfählen’.

3. Atsevišķas latviešu valodas izloksnēs ir konstatēti gulžogu nosaukumi, kuru semantiskā motivācija un cilme ir neskaidra.

Viens no tiem ir vārdkopnosaukums *kretenu sēta*, kas zināms pagaidām tikai no ME II 274 bez vietas norādes: *kreteņu sēta* ‘=sēta, kur šķilas cita uz citas saliktas virsū’.

1995. g. veiktajā aptaujā Mērdzenē pierakstīts vārdkopnosaukums *lūkšņu sētmalis*. Arī tā atkarīgā komponenta cilme un semantiskā motivācija ir neskaidra.

4. Vietumis latviešu izlokšņu leksikā un rakstu avotos ir saglabājušies gulžogu sastāvdalu nosaukumi, ar kuriem iespējams bijuši darināti arī gulžogu nosaukumi.

Pagaidām tikai no rakstu avotiem zināms nosaukums ar sakni *kamp-* – *kampine* ‘kritenis, žoga koks, ko ieliek starp diviem stabiem guleniski’ Etn. I 121 Nīcā un ME II 151. Nosaukums, šķiet, darināts no verba *kampt* celma ar izskānu *-ine* un iespējams norāda uz darbību, kas raksturīga žogu taisot (Lgr 144–5 §§).

Šajā gadījumā gulžogu taisot, žoga koki tika guleniski iestiprināti jeb iekampti nevis viena staba renē, bet gan starp diviem stabiem.

VMP materiālos Dvietē konstatēts žoga gulķoku nosaukums *žerģi*. Vāku mos no izloksnēm, kā arī rakstu avotos žogu nosaukumi ar šo vārdu nav rodamī.

Vārds *žerģi* ir aizguvums no kr. *жердь* ‘срубленное целикоть и очищенное дерево’ (Даль 1989: I, 534), bet, piemēram, bijušās Vladimiras Suzdaļskas kņazistes, kura pastāvēja 12., 13. gs., teritorijā Krievijā nosaukums nozīmes pārnesuma ‘žoga koks’ → ‘žogs’ rezultātā apzīmē arī gulžogu (Мельниченко 1974: 129).

Kā redzams, Latvijas teritorijā lietoti dažādi nosaukumi guļzogu raksturošanai. Nosaukumiem izmantoti gan mantoti, gan galvenokārt no vācu valodas aizgūti vārdi. Līdz ar guļzogu izuzušanu no Latvijas iedzīvotāju sadzīves, arī aprakstītie nosaukumi neglābjami izzūd no mūsdienu runātāju valodas vai ie-gūst citu nozīmi.

SAĪSINĀJUMI

g.	- gads
gs.	- gadsimts
g.t.	- gadu tūkstotis
ig.	- igauņu
kr.	- krievu
latv.	- latviešu
liet.	- lietuviešu
piem.	- piemēram
p.m.ē.	- pirms mūsu ēras
p.	- poļu
saist.	- saistāms
sal.	- salīdzināms
skat.	- skatīt
skat. iepр.	- skatīt iepriekš
ssl.	- senslāvu
t.p.	- tas pats
u.c.	- un citi
var.	- variants
vlv.	- viduslejasvācu

LITERATŪRA

- A.: 1995. autores organizētā aptauja par žogu nosaukumiem.
 Apals J. 1993: *Āraišu ezerpils*, Cēsis.
 Apv. : Latviešu apvienotā apvidvārdu kartotēka.
 Broce J. K. *Zīmējumi un apraksti* 1–2, Rīga, 1992–1996.
 Cimermanis S. 1994–1998: Būves un to izmantošana lībiešu ciemos. – *Līvli*, Rīga, 1994, Nr. 8–12; 1995, Nr. 1–7; 1996, Nr. 1–12; 1997, Nr. 1–4; 1998, Nr. 1–2.
 Cimermanis S. 1990: Latvijas sēta gadsimtu gaitā. – *Dabas un vēstures kalendārs* 1991, Rīga, 187–197.
 EH: Endzelīns J., Hauzenberga E. *Papildinājumi un labojumi K. Milenbaha Latviešu valodas vārdnīcai* 1–2, Rīga, 1934–1946.
 Etn.: Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem. – Laikraksta „Dienas lapa“ pielikums 1–4, Rīga.
 Fraenkel E. 1962: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2, Heidelberg-Göttingen.
 Grabis R. 1991: *Kūduma izloksnes teksti*, Rīga.
 Jansone I. 1998: Vārda cilme un tā semantiskā motivācija (latv. piedurkne). – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, Vilnius, 74–79.
 Jaunzemis J. 1943: *Kurzemes sēta. Etnogrāfisks apcerējums*, Rīga.
 Kagaine E. 1993: Dielektālās un vispārlietojamās leksikas attieksmu raksturojums. – *LZA Vēstis*, Nr. 7., 8–17.

- Krastiņa A. 1963: Zemnieku celtnes Vidzemē 19. un 20. gs. – *Arheoloģija un etnogrāfija* 5, Riga, 159–192.
- Kundziņš P. 1974: *Latvju sēta*, Stokholma.
- LD : Barons K., Visendorfs H. *Latvju Dainas* 1–6, Jelgava-Pēterburga, 1894–1915.
- LEV: Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1–2, Riga, 1992.
- Lgr: Endzelīns J. *Latviešu valodas gramatika*, Riga, 1951.
- LLVV: *Latviešu literārās valodas vārdnīca* 1–8, Riga, 1972–1996.
- LVDA: Latviešu valodas dialektu atlanta materiāli.
- ME: Milenbahs K. *Latviešu valodas vārdnīca* 1–4, Redīģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, Riga, 1923–1932.
- Mund. St.: Draviņš K., Rūķe V. *Leute und Nominalformen der Mundart von Stenden* 1–2, Lund, 1955–1956.
- Paegle Dz. 1980: *Motivācijas aspekts nominācijā*, Riga.
- R.-Dr.: Rūķe - Draviņa V. Senie žogi Ziemeļvidzemē ap Valmieru. – *Baltu filoloģija* 5, Riga, 1995, 44–51.
- Reķēna A. 1975: *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošiem nosaukumiem slāvu valodās*, Riga.
- Rudzīte M. 1964: *Latviešu dialektoloģija*, Riga.
- Sedovs V. 1992: *Balti senatnē*, Riga.
- Schwerts J. 1936: *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über der deutschen Einfluss im Lettischen*, Leipzig.
- Skardžius P. 1943: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius.
- St: *Lettisches Lexicon ... von Gotthard Friedrich Stender* 1–2, Mitau, 1789.
- Strods H. 1991: *Latgales etnogrāfisko terminu skaidrojums*, Riga.
- Stubavs A. 1976: *Kentes pilskalns un apkārtne*, Riga.
- U: *Lettisches Wörterbuch. Teil 1. Lettisch-deutsches Wörterbuch von Bischof C. C. Ulmann*, Riga, 1872.
- VMP: *Latvijas Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodalas bij. Pieminekļu valdes (V) dokumentu kolekcija* Nr. 2503; 2592; 2415; 2904; 2748; 2671; 1932; 2945; 2822; 3153; 1918.
- Даль В.: *Толковый словарь живого великорусского языка* 1–4, Москва, 1989–1991.
- Мельниченко Г. Г. 1974: Слова обозначающие изгородь. – *Некоторые лексические группы в современных говорах на территории Владимира-Сузdalского княжества XII–нач. XIII в.*, Ярославль.

GULŠCIŪ TVORŪ PAVADINIMAI LATVIŪ KALBOS TARMIŪ LEKSIKOJE

Santrauka

Daugiausia latvių kalbos tarmėse vartoja gulsčių tvorų pavadinimai, kurie apibūdina tvorą pagal:

- 1) jose vartojoamas tvoros dalis, pvz., *balķēnu sēta, stulpeņu žuogs*;
- 2) tvoros dalių išdēstymo būdā, pvz., *guļsēta*;
- 3) tvoros dalių apdirbimo būdā, pvz., *gruopu žuogs*;
- 4) senumā, pvz., *tēvu sēta*;
- 5) veiksmā, kuris būdingas darant tvorą, pvz., *slita, tvāre*.

Keli gulsčių tvorų pavadinimai atsirado kaip metonimiško perkēlimo rezultatas: ‘tvoros dalis’ → ‘tvora’, pvz., *kritinis*, bei ‘tvora’ → ‘tvoros dalis’, pvz., *bulverku žuogs*.

Pavadinimai – tai ir paveldēti, ir dažniausiai iš vokiečių kalbos pasiskolinti žodžiai. Kadangi gulsčios tvoros kaip realijos nebelineka Latvijos gyventojų buityje, ir jų pavadinimai dingsta iš dabartinės kalbos vartotojų kalbos arba jie īgauna kitą reikšmę.

BENENNUNGEN DES ZAUNES AUS LIEGENDEN HÖLZERN IN DER LEXIK DER LETTISCHEN MUNDARTEN

Zusammenfassung

Im Artikel werden mundartliche Benennungen für Zäune aus liegenden Hölzern behandelt.

Am meisten werden in den Mundarten des Lettischen solche Benennungen des Zaunes aus liegenden Hölzern gebraucht, die den Zaun folgendermassen charakterisieren:

- 1) nach Gebrauch der Zaunteile, z. B.*balķēnu sēta, stulpenu žuogs;*
- 2) nach der Weise der Unterbringung von Zaunteilen, z.B. *guļsēta;*
- 3) nach der Bearbeitung von Zaunteilen, z.B. *gruopu žuogs;*
- 4) nach Altertümlichkeit, z.B. *tēvu sēta;*
- 5) nach der Tätigkeit, z.B. *slita, tvāre.*

Mehrere Benennungen des Zaunes aus liegenden Hölzern sind als Ergebnis der metonymischen Übertragung ‘Zaunteile’ → ‘Zaun’, z.B. *kritinis*, ‘Zaun’ → ‘Zaunteile’, z.B. *bulverķu žuogs*, entstanden.

Als Benennungen werden sowohl ererbte als auch hauptsächlich aus dem Deutschen entlehnte Wörter verwendet. Mit dem Verschwinden des Zaunes aus liegenden Hölzern aus dem Alltagsleben der Bevölkerung Lettlands verschwinden auch ihre Benennungen aus der Sprache heutiger Mundartträger, oder aber sie erhalten eine andere Bedeutung.

Ineta KURZEMNIECE
Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts
Akadēmijas lauk. 1
LV-1050, Rīga, Latvia
El. paštas *latv@ac.lza.lv*

Gauta 1999 05 22